

Σύγχρονες διεθνείς τάσεις μεταχείρισης ανηλίκων

Η παρατηρούμενη αύξηση της νεανικής παραβατικότητας και ειδικότερα η αύξηση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, ιδίως της βίαιης και βαρείας μορφής εγκληματικότητας (σεξουαλικής κακοποίησης, εμπρησμών, διαρρήξεων, κλοπών, βαριάς σωματικής βλάβης) συνιστούν δείκτες κοινωνικών εκτροπών που δεν πρέπει να μας αφήνουν αδιάφορους ή αμέτοχους. Τα τελευταία περιστατικά σεξουαλικής κακοποίησης με θύτες και θύματα ανήλικους και παιδιά, διαρρήξεων και εμπρησμών σχολείων από ανήλικους μαθητές είναι πρόδηλα ανησυχητικά, καθώς αυτά δεν συνιστούν ελαφράς ή μεσαίας μορφής παράβασης ποινικών διατάξεων νόμων, πιστοποιούν το σοβαρό πρόβλημα που υπάρχει και που δυστυχώς κλιμακώνεται οδηγώντας στα προβλεπτός χειρότερα. Από την ελαφρά ή μεσαία παραβατικότητα, όπου η περιστασιακή και καμιά φορά τέλεση ελαφρών εγκλημάτων (παραβάσεις του Κώδικα Τροχαίας Κυκλοφορίας) δεν αποτελεί ως επί το πλείστον ένδειξη για έλλειψη διαπαιδαγώγησης, καταγράφονται ολοένα και περισσότερα φαινόμενα εγκληματικής συμπεριφοράς με κινδύνους εγκληματικής σταδιοδρομίας.

Τα παιδιά είναι τα περισσότερο αδύναμα και ευάλωτα άτομα στην κοινωνία. Γι' αυτό η συνεχώς αυξανόμενη παραβατικότητα μας φέρνει μπροστά στην ανάγκη αξιολόγησης και αν χρειαστεί, που κατά την άποψη προβάλλει σαν αδήριτη ανάγκη, η επανεξέταση των μέτρων κοινωνικού ελέγχου, παροχής αρωγής και προστασίας της ανήλικης νεότητας. Πρέπει να αξιολογηθούν τα μέτρα που λαμβάνονται πριν την τέλεση αξιόποινης πράξης από ανήλικους που αντιμετωπίζουν δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής ή βρίσκονται σε κίνδυνο. Ο βαθμός της κοινωνικής στήριξης που προσφέρουμε και αν αυτός αποβλέπει στην εξουδετέρωση της εγκληματικής διακινδύνευσης με απώτερο στόχο την αποτροπή εκδήλωσης στο μέλλον εγκληματικής συμπεριφοράς (πεδίο πρόληψης του εγκλήματος). Περαιτέρω επιβάλλεται να αξιολογήσουμε τα μέτρα που λαμβάνονται μετά την τέλεση από ανήλικους άδικης πράξης που τιμωρείται από το νόμο ή εγκλήματος καθώς επίσης και την αποτελεσματικότητα και επάρκεια των μέτρων για την ομαλή κοινωνική επανένταξη των ανηλίκων μέσω διαπαιδαγώγησης με σκοπό την αποτροπή επανάληψης εγκληματικής δραστηριότητας στο μέλλον (στο πεδίο της καταστολής του εγκλήματος).

Η εξασφάλιση της επιβίωσης, της ανάπτυξης και της ευημερίας τους, η ικανοποίηση της ανάγκης τους για βοήθεια, προστασία, υποστήριξη, μέριμνα, φροντίδα και συνεργασία αποτελεί ύψιστο μέλημα και ευθύνη της πολιτείας. Από την αξιολόγηση του συστήματος δικαίου που εφαρμόζεται στις περιπτώσεις ανηλίκων, δηλαδή του συνόλου των κανόνων δικαίου, που συναντάται σε διάφορες διατάξεις νόμων και που αναφέρονται στην μεταχείριση κατά πρώτο λόγο των ανηλίκων δραστών εγκληματικών πράξεων και σε δεύτερη μοίρα εκείνων των ανηλίκων που αντιμετωπίζουν δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής, διαπιστώνουμε το έλλειμμα αγωγής ή πλημμελούς διαπαιδαγώγησης. Το σύστημα δικαιοσύνης για ανήλικους πρέπει αν επιδιώκει την ευημερία του νεαρού ατόμου και να εξασφαλίζει ότι οι αντιδράσεις των αρχών είναι ανάλογες με τις συνθήκες και του νεαρού ατόμου και της αξιόποινης πράξης. Επιπρόσθετα, το σύστημα δικαιοσύνης για ανήλικους στοχεύει στην προώθηση της ανάπτυξης της προσωπικότητας του νεαρού ατόμου και της ηθικής υπευθυνότητας του ως πολίτη. Η παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας πρέπει να ενθαρρύνεται και η κράτηση του νεαρού ατόμου αποτελεί μια έσχατη διευθέτηση που δεν πρέπει να εφαρμόζεται και σε περίπτωση που θα εφαρμοστεί η

διάρκεια της πρέπει αν είναι όσο το δυνατό πιο μικρή. Γι' αυτό το πεδίο της απονομής της δικαιοσύνης σε ανηλίκους δεν μπορεί να προκύπτει μέσα από νομοθεσίες που εφαρμόζονται και για τους ενήλικους δράστες. Στο λυκαυγές του εικοστού πρώτου αιώνα μετά το τέλος του εικοστού αιώνα που έχει χαρακτηριστεί από τον Ο.Η.Ε. ως ο αιώνα των δικαιωμάτων του παιδιού, παραμένει αδήριτη ανάγκη στο τόπο μας η δικαιοσύνη σε ανήλικους να απονέμεται με ύψιστο γνώμονα το συμφέρον τους, το οποίο δεν μπορεί να ερμηνεύεται μέσα από νομοθετικές διατάξεις που εφαρμόζονται και για μεγάλους. Για τον καθορισμό του συμφέροντος του παιδιού είναι αναγκαία η προσφυγή στα ίδια τα παιδιά, με τη διερεύνηση της στάσης τους απέναντι στα έννομα αγαθά.

Συνεπώς, είναι αναγκαία η ταυτόχρονη λήψη νομοθετικών, διοικητικών και άλλων μέτρων, και η αποτελεσματική εφαρμογή τους στην πράξη με γνώμονα το συμφέρον του παιδιού. Η σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική σε διεθνές επίπεδο προσπαθεί να περιορίσει τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο (ποινική νομοθεσία και εφαρμογή της) για να αποτρέψει αρνητικές παρεπόμενες συνέπειες, όπως το στίγμα του εγκληματία. Συνέπειες όπως η υιοθέτηση εγκληματικής ταυτότητας, η ενίσχυση της εμμονής του δράστη σε διάπραξη εγκλημάτων (ή της ροπής για υποτροπή) και η επαύξηση σε διάπραξη της εγκληματικής σκληρότητάς του, που προκαλούνται από λανθασμένες ή απρόσφορες (τυπικές και άτυπες) αντιδράσεις και υπεραντιδράσεις στο έγκλημα. Ουσιώδη επιρροή ασκούν στην παρούσα συζήτηση αντεγκληματικής πολιτικής υφής για την αντιμετώπιση των ελαφρών και μικρομεσαίων εγκλημάτων τα λεγόμενα τέσσερα "Big Ds". Diversion, Decriminalization, Deinstitutionalization και Due Process ή με την απόδοσή τους στα ελληνικά τα τέσσερα "Α": Αποχή από την τυπική διαδικασία η Αποδικαστηριοποίηση, Αποεγκληματοποίηση, Αποϊδρυματοποίηση και Αληθινή και δίκαιη δίκη. Ειδικότερα στο πεδίο της αντιμετώπισης της παραβατικής συμπεριφοράς ανηλίκων κυριαρχεί η τάση να αποφεύγεται στο μέτρο του δυνατού η επαφή των ανηλίκων με το σύστημα δικαιοσύνης και, αν αυτό εμφανίζεται αναπόφευκτο, να αντιμετωπίζονται ποινικά οι ανήλικοι με ηπιότερες κυρώσεις απ' ό,τι οι ενήλικοι.

Η συνεχής αύξηση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, ιδίως της βίαιης εγκληματικότητας (ανθρωποκτονίες με πρόθεση, ληστείες, βαριές σωματικές βλάβες) τη στιγμή που τα εγκλήματα βίας γενικά μειώνονται σε επίπεδο επικράτειας – κατέστησε έντονη την ανάγκη για μεταρρύθμιση, γεγονός που έχει οδηγήσει πολλές Πολιτείες της Αμερικής να προχωρήσουν σε μεταχείριση ανηλίκων δραστών εγκλημάτων βίας ως ενήλικων με απειλή της ισόβιας στέρησης της ελευθερίας.

Τις τελευταίες δεκαετίες επιδιώκεται στον ευρωπαϊκό χώρο η ανανέωση του ποινικού δικαίου ανηλίκων, η οποία προσανατολίζεται στην πρόληψη των εγκλημάτων με τη διευθέτηση και επίλυση των κοινωνικών συγκρούσεων δίνοντας σε μεγάλο βαθμό έμφαση στην παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας (λ.χ. μεσολάβηση, αποκατάσταση της ζημιάς), στην ανάπτυξη της ιδέας της υπευθυνότητας, στην εμπέδωση της συνείδησης δικαίου των νεαρών κοινωνιών με δίκαιες και ανθρωπιστικές εξωιδρυματικές κυρώσεις και με την κοινωνική επανένταξη του νεαρού δράστη του εγκλήματος μέσω ενός πλέγματος μέτρων διαπαιδαγώγησης και αρωγής, περιορίζοντας στο ελάχιστο τις στερητικές της ελευθερίας κυρώσεις.

Οι εναλλακτικές προσεγγίσεις στην απονομή δικαιοσύνης σε ανήλικους εφαρμόζονται κατεξοχήν σε πρωτόπειρους δράστες σε περίπτωση ελαφράς ή μεσαίας βαρύτητας

εγκληματικότητας. Έχει διαπιστωθεί ότι τα δοκιμασθέντα στην πράξη κυρίως των βορειοαμερικανικών και βορειοδυτικών ευρωπαϊκών κοινωνιών ποικίλα πρωτοποριακά εξωιδρυματικά μέτρα (λ.χ. διαμεσολάβηση μεταξύ δράστη και θύματος και ενδεχομένως συμφιλίωση του, κύκλος μαθημάτων κοινωνικής προπόνησης) είναι σε θέση – τουλάχιστον στις περιπτώσεις της ελαφράς και μεσαίας βαρύτητας εγκληματικότητας – να αναπληρώσουν σε μεγάλη έκταση τις ιδρυματικές κυρώσεις του ποινικού δικαίου ανηλίκων, χωρίς με την εφαρμογή των νέων αυτών μέτρων να επιδεινώνεται ο κίνδυνος της ανάπτυξης παραβατικής συμπεριφοράς. Συνεπώς, η αποδοτικότητα των εξωιδρυματικών μέτρων έχει πρακτικά και επιστημονικά αποδειχθεί μέσω πολυάριθμων καινοτομικών προγραμμάτων και εγκληματολογικών ερευνών, γεγονός που έχει οδηγήσει κατά τα τελευταία έτη τους εκάστοτε εθνικούς νομοθέτες σε ευρωπαϊκό επίπεδο (λ.χ. Αυστρία, Γερμανία, Γαλλία, Ισπανία, Ολλανδία και σχέδιο νόμου στην Ελβετία) να προβούν σε θεσμοθέτηση αυτών των δυνατοτήτων κύρωσης.

Οι σύγχρονες βασικές τάσεις αντιμετώπισης ανηλίκων δραστών εγκλημάτων μπορούν να συνοψισθούν στις επόμενες επτά γενικές αρχές:

1. Η αξιολόγηση της πράξης έχει προτεραιότητα από την αξιολόγηση της προσωπικότητας του δράστη. Διεθνώς παρουσιάζεται η τάση απομάκρυνσης, απαγκίστρωσης από το ποινικό δίκαιο του δράστη και προσέγγισης προς το ποινικό δίκαιο της πράξης. Το σύστημα απονομής δικαιοσύνης σε ανηλίκους πρέπει να επικεντρώνει την προσοχή του πρωτεύοντος στην εγκληματική πράξη και δευτερεύοντος στην προσωπικότητα του ανηλίκου.
2. Η διαπαιδαγώγηση έχει προτεραιότητα από την ποινή. Η εφαρμογή υποστηρικτών αντί τιμωρητικών μέτρων σε ανηλίκους αποτελεί ουσιώδη κατευθυντήρια αρχή της εγκληματοπροληπτικής πολιτικής και πρέπει να υλοποιηθεί στην πράξη πρωτίστως κατά την ποινική αντιμετώπιση ανηλίκων. Η κρατική ποινή – τιμωρία αποτελεί την *ultima ratio* του κοινωνικού ελέγχου. Τα πορίσματα των εγκληματολογικών ερευνών τα οποία απέδειξαν ωστόσο τον “πανταχού παρόντα” καθώς και τον επεισοδιακό χαρακτήρα της (ελαφράς και μικρομεσαίας) παραβατικότητας των ανηλίκων και γενικότερα των νεαρών ατόμων οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι δεν συντρέχει μια γενική σκοπιμότητα αγωγής τους. Γι’ αυτό στο πεδίο του επεισοδιακού χαρακτήρα της παραβατικότητας των ανηλίκων ισχύει ότι “καμία αντίδραση είναι η καλύτερη αντίδραση” σύμφωνα με τη θεμελιώδη αρχή: Όχι μόνο τόση λίγη ποινή, αλλά και τόσο λίγη διαπαιδαγώγηση όσο είναι αναγκαία.
3. Οι εξωιδρυματικές ή οι χωρίς στέρηση της ελευθερίας κυρώσεις της πολιτείας (υποκατάστατα ή εναλλακτικά μέτρα) έχουν προτεραιότητα από τις ιδρυματικές ή τις στερητικές της ελευθερίας κυρώσεις. Δεν έχει επαληθευτεί εμπειρικά ότι η πιθανότητα υποτροπής μέσω εξωιδρυματικών κυρώσεων είναι μεγαλύτερη απ’ ό,τι μέσω των ιδρυματικών. Τα ερευνητικά αποτελέσματα δεν υποστηρίζουν ούτε την εικασία της υπεροχής των ιδρυματικών κυρώσεων σε σχέση με τις εξωιδρυματικές ούτε εκείνη της υπεροχής των αυστηρότερων κυρώσεων σε σχέση με τις πιο επεικείς. Η αρχή της επικουρικότητας και η αρχή του ανθρωπισμού επιβάλλει να προκαλεί η κρατική αντίδραση όσο το δυνατό λιγότερη ταλαιπωρία και οδύνη, ενώ οικονομικοί λόγοι αναγκάζουν να επιφέρει όσο το δυνατό λιγότερο κοινωνικό κόστος, όσο είναι αναγκαίο για την επιτυχία

της ατομικής πρόληψης. Λόγω της αποτυχίας του αναμορφωτικού ιδεώδους συνηγορούν η θεμελιώδης αρχή της αναλογικότητας και σοβαροί οικονομικοί λόγοι για μειωμένη εφαρμογή της ποινής κατά της ελευθερίας ενόψει των εξαιρετικά υψηλών και συνεχώς αυξανόμενων δαπανών της ιδρυματικής έκτισης των ποινών. Οι ιδρυματικές κυρώσεις είναι κατά γενική ομολογία ιδιαίτερα δαπανηρές και ακόμη δεν μπορούν να επεκταθούν με μια αιφνίδια κίνηση ή κατά βούληση.

4. Οι άτυπες κυρώσεις έχουν προτεραιότητα από τις τυπικές. Η διάταξη εξωιδρυματικών αναμορφωτικών μέτρων από την αστυνομία ή τον εισαγγελέα ανηλίκων πριν από την κίνηση της ποινικής δίωξης ή μετά την κίνηση της ποινικής δίωξης από το δικαστικό συμβούλιο ή τον δικαστή ανηλίκων χωρίς διαδικασία στο ακροατήριο του δικαστηρίου ανηλίκων δεν υστερούν, τουναντίον υπερτερούν, από αντεγκληματική άποψη σε σύγκριση με τις κυρώσεις που επιβάλλονται μετά την ακροαματική διαδικασία από το δικαστήριο ανηλίκων όσον αφορά την πρόληψη της υποτροπής.
5. Αναγκαία είναι η μέριμνα της πολιτείας για απόλυτο σεβασμό στα από το σύνταγμα και τις διεθνείς συμβάσεις αναγνωρισμένα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και στις νόμιμες εγγυήσεις κατά την ποινική αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων. Επίσης η ενίσχυση της νομικής θέσης του ανηλίκου στο σύστημα δικαιοσύνης έτσι ώστε να προσομοιάζει μ' εκείνη των ενηλίκων.
6. Στόχο πρέπει να αποτελεί η αφύπνιση και ενδυνάμωση του συναισθήματος ευθύνης του ανηλίκου δράστη για την πράξη του. Την τελευταία δεκαετία κέρδισε έδαφος στην αντεγκληματική πολιτική κυρίως των δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών το θεωρητικό ενδιαφέρον και η πρακτική συμπαραστάση στα προβλήματα των θυμάτων εγκλήματος: Άψογη μεταχείρισή τους από τις δημόσιες υπηρεσίες, εμπειριστατωμένη πληροφόρηση για τα δικαιώματά τους και την προσήκουσα σε αυτά υποστήριξη και βοήθεια καθώς και πλήρη ενημέρωση για τις δυνατότητες επιτυχίας των αξιώσεών τους για επανόρθωση και αποκατάσταση της ζημιάς. Με αυτό το επίτευγμα συμβαδίζει και η αξίωση για ανάπτυξη μιας υπεύθυνης και με κοινωνική συνείδηση προσωπικότητας των νεαρών δραστών. Η συνειδητοποίηση και ανάληψη της ευθύνης για την πράξη, καθώς και η οργανωμένη και πολυεπίπεδη στήριξή τους ως ατόμων με κοινωνική συνείδηση ενεργεί αποτρεπτικά όσον αφορά την τέλεση εγκληματικών πράξεων.
7. Τέλος η ιδέα της αγωγής πρέπει να αποτελεί την αποκλειστική κατευθυντήρια αρχή για τον καθορισμό του στόχου και τη διαμόρφωση των βασικών αρχών του περιορισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα. Αναγκαία είναι η νομοθετική κατοχύρωση τόσο της παιδαγωγικής αποστολής του ποινικού σωφρονισμού ανηλίκων όσο και των δικαιωμάτων των φυλακισμένων και η διαμόρφωση τους ως αγωγίμων αξιώσεων. Η αποκέντρωση των ειδικών καταστημάτων κράτησης ανηλίκων, οι μικρές μονάδες από άποψη χωρητικότητας και η ίδρυση καταστημάτων ημιελεύθερης διαβίωσης είναι κατεξοχήν πρόσφορες για τις ανάγκες των νεαρών κρατουμένων. Η γεινίαση των εγκαταστάσεων στο μέτρο του δυνατού με την ιδιαίτερη πατρίδα των κρατουμένων αφενός και ο

προσανατολισμός τους σε μεγαλύτερες πόλεις λόγω της προσφοράς θέσεων εργασίας αφετέρου είναι στην προκειμένη περίπτωση πρωταρχικά κριτήρια.